

**Om
Futharkens och alfabetets
gemensamma ursprung
och
deras inverkan på den
Grekiska skriften
av
Max Carling
Maj 1994, D-uppsats i Grekiska
Handledare: Doc. Sven-Tage Teodorsson.**

Förord

Sedan lång tid tillbaka anser man att det grekiska alfabetet blott och bart skulle vara en återspeglning av det feniciska. Denna teori bygger på att grekerna övertog semiternas Aleph, Beth, Gimel..., rådbåkade detta på grekiska och nämnde sin bokstavs-rad Alfa, Beta, Gamma... Fördelen med denna teori är att den bygger på en enda idé, som nödigt kan förklara det mesta. Nackdelen är, att ett stort antal tecken inte fått någon tillförlitlig förklaring. Varför övergav feniciskt Beth sitt utseende \aleph då det lånades in i grekiskan och antog formen β ? Varför började grekerna i vissa fall skriva det semitiska Resh \aleph på följande sätt ρ ? Den i denna uppsats presenterade teori, bygger på, att den grekiska skriften genomgått två faser, nämligen en sydostlig semitisk influens, och en nordlig run-influens. Denna teori gör anspråk på att kunna förklara de viktigaste och vanligaste grekiska bokstäverna på ett mer övertygande sätt.

Den feniciska skriftens förhistoria

I början av andra årtusendet f. Kr. uppstod i främre Orienten ett flertal olika skriftsystem. Man anser idag att alfabetskrifterna utvecklades från dessa. Den vidare utvecklingen från den västsemitiska konsonantskriftens första framträdande fram till nutida alfabetiska system är i stort sett klar. Bland de äldsta fynden är Abdofragmentet från omkr. 15-1600-talet f. Kr., Azdrubal-spateln från 1300-talet, och Aharim-sarkofagen från slutet av 1200-talet, enligt vissa 100 f.Kr.¹

Den feniciska skriftens ursprung är förvisso höljt i ett förhistoriskt dunkel, vilket denna uppsats skall försöka kasta litet ljus över. Först följer här en kort forskningshistorik kring detta mycket centrala ämne.

Många försök ha gjorts att finna likheter med denna skrift bland skriftsystem i omgivningen. Champollion, som 1822 tolkade de egyptiska hieroglyferna, ansåg att dessa var urformerna till de feniciska bokstäverna. Denna åsikt var länge förhärskande. Bl.a. pekade man på egypternas bruk att använda tecken endast för konsonanter, och den vänsterlöpande skrivriktningen. Halevy utvalde 11 hieroglyftecken som grundtyp för 11 feniciska tecken. De 11 återstående skulle enligt hans tolkning vara varianter av dessa.²

Någon försökte finna förebilder i den assyriska kilskriften (Decke 1877), den forn-babyloniska kilskriften (Peiser), den kretensiska stavelseskriften (H. Schneider), eller den kypriska (Pretorius 1906).³

1904-05 fann man i Sinai ett 25-tal inskrifter med en hittills obekant skrift från ca 1500 f.Kr. Den hade ett så ringa antal tecken, att man antog, att det rörde sig om en bokstavsskrift.⁴ Denna s.k. paleosinaitiska skrift blev föremål för spekulation. Var det en felande länk? Idag anses den vara en av många besläktade bokstavsskrifter som utvecklades i början av 2000-talet i denna region.⁵

Byblosskriften, som upptäcktes 1929, beräknas härstamma från 17-1400-talet f. Kr. Det rör sig om en pseudohieroglyfisk skrift. Enligt den av Dhorme 1946 framlagda, av många ifrågasatta, tolkningen är den en ren stavelseskrift. Antalet tecken uppgå till 114. Var denna

¹ Haarman 1991:269, olika uppgifter existera.

² Jensen 1958:238.

³ Jensen 1958:241-242

⁴ Diringer 1962:84.

⁵ Haarman 1991:278

skrift en mellanform som ledde fram till alfabetet, eller var den i sin tur påverkad av ett existerande alfabet, är frågor som forskare ställer.¹

I Ugarit i Syrien fann man 1929 en kilskrift som inte var besläktad med de klassiska föregångarna, utan en alfabetisk variant, antagligen påverkad av ett existerande alfabet. Den dateras till 13-1400-talet f. Kr. Det intressanta med denna är att man här har funnit det äldsta provet på ett fullständigt alfabet. 32 kilskriftecken i a b c-ordning.²

Som ett allmänt omdöme om dessa försök att härleda den feniciska skriften kan man säga, att de har förblivit försök.

¹ Haarman 1991:242, Diringer s. 77.

² Diringer s. 82-84.

Det semitiska alfabetet

Namnen på de feniciska och hebreiska bokstäverna har upptecknats genom de rabbinska skrifterna, alltså först i senare tid. I Septuaginta (dessa delar omkr. 130 f.Kr.) förekommer de i grekisk transkription i de med alfabettecknens ordningsföljd betecknade verserna i Jeremias klagosånger.¹

De från hebreiskan överförda namnen ter sig med grekisk transkription på följande sätt:

<u>namn</u>	<u>grek.</u>	<u>betyd.</u>
‘Aleph	αλεφ,αλφ	boskap
Beth	βηθ	hus
Gimel	γιμελ	kamel
Daleth	δαλεθ	dörr- flygel
He	η	gallerfönster
Waw	ουαυ	hake, nagel
Zajin	ζαιν	vapen
Heth	ηθ	staket
Teth	τηθ	krökning, lägel
Jodh	ιωδ	hand
Kaph	χαφ	handflata
Lamedh	λαμεδ	oxpik
Mem	μημ	vatten
Nun	νουν	fisk, orm.
Samekh	σαμεχ	stötta, fisk.
‘Ajin	αιν	öga
Pe	φη	mun
Sadhe	σαδη	metkrok, trappa?
Qoph	κωφ	bakhuvud, apa.
Resh	ρης	huvud
Shin	σεν	tand
Taw	θαυ	tecken

¹ Jensen s. 262.

De syriska namnen avviker ringa, 'E' istället för 'Ajin, Samkath' istället för 'Samekh.' ”De semitiska bokstäverna måste från början haft en ordning som stod fast, vilket man ser i det grekiska alfabetet där ordningsföljden följt med vid övertagandet”.¹ Den äldsta belagda abc-följden är, som ovan nämnts, den ugaritiska på kilskrift. I övrigt finns inget från forntiden överlämnat fullständigt abc, endast ett fragment med de fem första tecknen i en sten-inskription från Lachisch (600-500-talet f. Kr.)

𐤀𐤁𐤂𐤃𐤄

Alfabetet är bildat enligt den akrofoniska principen, dvs att första bokstaven i tecknets namn bestämmer ljudvärdet.² Flera av tecknen ha utseendelikheter med det de beteckna: 'Aleph' 𐤀 'nötboskap', 'Daleth' 𐤃 'dörrflygel', 'He' 𐤅 'gallerfönster?', 'Mem' 𐤆 'vatten', 'Nun' 𐤇 'orm', m fl.

¹ Jensen s. 263.

² Jensen s. 244.

Gammal fenicisk skrift

Den gamla feniciska skriften anses numera se ut på följande sätt och man åsätter bokstäverna ljudvärde och betydelse enligt följande.¹

𐤀	<i>alep</i>	‘oxe’
𐤁	<i>bēt</i>	‘hus’
𐤂	<i>gīmel</i>	‘kamel’
𐤃	<i>dalet</i>	‘dörr’
𐤄	<i>hē</i>	
𐤅	<i>waw</i>	‘hake’
𐤆	<i>zajin</i>	‘vapen’
𐤇	<i>hēt</i>	
𐤈	<i>thēt</i>	
𐤉	<i>jōd</i>	‘hand’
𐤊	<i>kap</i>	‘handflata’
𐤋	<i>lamed</i>	‘oxpik’
𐤌	<i>mēm</i>	‘vatten’
𐤍	<i>nun</i>	‘fisk’
𐤎	<i>samek</i>	‘stöd’
𐤏	<i>ajin</i>	‘öga’
𐤐	<i>pē</i>	‘mun’
𐤑	<i>shadē</i>	
𐤒	<i>qōp</i>	‘apa’
𐤓	<i>rēsh</i>	‘huvud’
𐤔	<i>shīn</i>	‘tand’
𐤕	<i>taw</i>	‘tecken’

¹ Schrift und Schriftlichkeit, herausg. Hartmut Günther · Otto Ludwig, 1. Halbband, Offprint, Walter de Gruyter · Berlin · New York

Runornas historia.

Runorna framträder, enligt nuvarande dateringar, under tredje århundradet efter vår tideräknings början (ev. finns belägg från 100 f. Kr),¹ inom två skilda geografiska områden; 1) Norden: Vimose, Thorsbjerg (Danmark, hållristning i Kårstad (Norge) och Mos i Stenkyrka på Gotland, 2) dåvarande gotiskt område (Rumänien) : Kowel i Volhynien, en guldring från Pietroassa (Rumänien), Dahmsdorf i Brandenburg.² Då Wulfila på 300-talet sammanställde sin gotiska ”blandskrift” inför präntandet av silverbibeln, använde han sig av ett flertal runor (t ex ᚱ för ‘u’ och ᚷ för ‘o’). Vid denna tid rör det sig om den 24-typiga, gamla runraden.

”Om runornas härkomst har man ännu icke lyckats komma till någon enighet, och diskussionen om det i århundraden lockande och brännande problemet har på sista åren nått en livlighet som aldrig förr” skrev O. von Friesen 1933 (s.5) Detta gäller fortfarande i högsta grad. Dansken L.F.A. Wimmer försökte leda i bevis att runraden härstammade från den äldre romerska kejsartidens latinska lapidarstil. S. Bugge menade att runorna återgick dels på latinsk dels på grekisk lapidarstil och att goterna var det folk som anpassat den klassiska skriften för att återge germanskt tungomål. Friesen arbetar också med antagandet att runalfabetet skapats av goter, som känt till både romersk och grekisk skrift.³ Ett argument mot detta är emellertid att goterna kom i kontakt med grekerna först under 200-talet e. Kr., vid erövrandet av städerna Olbia. o. Tyras, alltså samtidigt som andra germaner redan använde runskrift.⁴

Finlandssvensken M. Hammarström jämförde runorna med de norditaliska alfabetens bokstäver.⁵

Många har undrat varifrån ordningsföljden och runnamnen kommer, då man inte finner någon motsvarighet till detta i andra alfabet. Namngivningen är akrofonisk, t. ex. runan Fé ᚷ, som får ljudvärdet

¹ Jensen s. 532.

² Friesen s. 16 ”även om tolkningen av de sistnämnda inte på något sätt är oomstridd, äro dock väl alla ense om att deras språk är gotiskt”.

³ M. Hammarström 1930:9.

⁴ Haarman s. 458

⁵ M. Hammarström 1930:28.

‘f’. Runnamnen känner man genom rundikterna, dels det fornengelska (W. Grimm)¹, och de norröna (16-typiga).²

Runornas namn.

1. \mathfrak{F} isländska (isl.) *Fé*, fornengelska (fe.) *Feoh*, urgerm. **fehu* ‘fä, nötboskap, rikedom’. Ljudvärde ‘f’.
2. \mathfrak{U} isl. *Úr*, fe. *Ur* ‘uroxe, regn’. Ljudvärde ‘u’.
3. $\mathfrak{Þ}$ isl. *Þurs* ‘jätte, rese’, fe. *þorn* ‘törne’. Ljudvärde ‘þ’.
4. \mathfrak{A} isl. *Óss*, fe. *Ós* ‘flodmynning’?. Ljudvärde ‘a’; i den 16-typiga runraden ‘o’.
5. \mathfrak{R} isl. *Reið*, fe. *Rað* ‘vagn, ritt’. Ljudvärde ‘r’.
6. \mathfrak{K} isl. *kaun* ‘böld’, fe. *Cen* ‘fackla’. Ljudvärde ‘k’.
7. \mathfrak{G} fe. *Gyfu* ‘gåva’. Ljudvärde ‘g’.
8. \mathfrak{W} fe. *Wen* ‘hopp’, ljudvärde ‘v’.
9. \mathfrak{H} isl. *hagall*, fe. *Hagl* ‘hagel’. Ljudvärde ‘h’.
10. \mathfrak{N} isl. *Nauð*, fe. *Nyð* ‘nöd’. Ljudvärde ‘n’.
11. \mathfrak{I} isl. *Íss*, fe. *Is* ‘is’. Ljudv. ‘i’.
12. \mathfrak{J} fe. *Ger*, isl. *Ár* ‘år’. Ljudv. ‘j’.
13. \mathfrak{E} fe. *Eoh* ‘idegran’. Ljudv. ‘e’ nord. ‘y’.
14. \mathfrak{P} fe. *peorð*?. Ljudvärde ‘p’.
15. \mathfrak{R} fe. *Eolh* ‘tempel’?. Fe. *eolhstede* ‘tempel’. Ljudvärde ‘-R’.
16. \mathfrak{S} isl. *Sól* ‘sol’, fe. *Sigel* ‘juvel, fibula’. Ljudv. ‘s’.
17. \mathfrak{T} isl. *Týr*, fe. *Tir* ‘guden Tyr’. Ljudv. ‘t’.
18. \mathfrak{B} fe. *Beorc*, isl. *bjarkan* ‘björk’. Ljudv. ‘b’.
19. \mathfrak{M} fe. *Eh* ‘stridshäst’. Ljudv. ‘e’.
20. \mathfrak{M} isl. *Maðr*, fe. *Man* ‘man’. Ljudv. ‘m’.
21. \mathfrak{L} fe. *Lagu*, isl. *Lögr* ‘vatten’. Ljudv. ‘l’.
22. \mathfrak{N} fe. *Ing*, osäker bet. Ljudvärde ‘ng’.
23. \mathfrak{O} fe. *Eðel* ‘odal, ärvd jord’. Ljudv. ‘o’.
24. \mathfrak{D} fe. *Dag* ‘dag’. Ljudv. ‘d’.

Isländska *rúnar* ‘hemlighet, dold kunskap’, fe. *run* ‘hemlighet, råd’. Att runorna har urgermanskt ursprung får man förutsätta. Det

¹ W. Grimm, *Über deutsche Runen*, Gött 1821:217-233 för de äldre runorna och 246-249 för de yngre.

² Joons Olafssonar 1732, s. 135- (opubl. i Arnemangiska saml. København.)

som visar detta, är dels deras uppdykande i hela den germanska världen på vitt skilda orter vid en tidpunkt innan de germanska folkvandringarna kommit igång, dels runnamnens ljudskridning. Ett exempel är fe. runan *Eðel*, som har ljudvärdet 'o', jfr. isl. *óðal*; fornengelskt 'e' går tillbaka på urgermanskt *o.

Detta gör, att även runnamnen måste föras tillbaka till ett gemensamt germanskt ursprung, vilket är viktigt att veta för vidare slutsatser.

Ordningföljden känner man genom tidiga exempel: Kylverstenen (400-tal), Vadstenabrakteaten och Grumpanbrakteaten från Västergötland (ca. 550).¹

Ordningen stämmer i stort sett. Kylverstenen har dock avvikande ordning mellan de två sista runorna $\mathfrak{M} \mathfrak{X}$. (Jfr. även Salzburgrunraden² och Themsenkniven³). Kylverstenen har också kastat om runorna 13 och 14 $\mathfrak{J} \mathfrak{C}$ till $\mathfrak{C} \mathfrak{J}$ ⁴. Den fornengelska runraden har 28 eller senare 33 tecken. Efter $\mathfrak{M} \mathfrak{X}$ kommer ytterligare nio tecken.⁵

Under 6-700-talen började övergången till vikingatidens 16-typiga runrad. Detta berodde på att det urnordiska ljudbeståndet utsattes för kraftiga förändringar, såsom den s.k. synkopen, vilken troligen berodde på ett från söder kommande hastigare taltempo. Denna runrad har även en del egna typer, som emellertid inte bör betraktas som sekundära bara för att de dyker upp senare. Exempel på detta är runan *man* vars samgermanska form \mathfrak{M} under vikingatiden ersätts med andra former såsom \mathfrak{P} m.fl.

Om runradens och alfabetets gemensamma ursprung

Skriftforskningen har hittills orienterat efter ljudvärdena, då man har försökt kartlägga influenser och spridning m.m. T.ex. fen. \mathfrak{R} 'Resh' > grek \mathfrak{R} 'Rho' > lat. \mathfrak{R} > run. \mathfrak{R} 'reið'. Redan från bokstävernans första uppdykande finns det tydliga exempel på att "skriftspridarna" är mycket noggranna då det gäller att bevara tecknens ordningsföljd. Kilskriftalfabetet från Ras Shamra, som ovan nämnts, är ett exempel på detta. Även då grekerna övertog och anpassade den

¹ v. Friesen s.33.

² v. Friesen s. 57.

³ Haarman s. 462.

⁴ v. Friesen s. 34-35.

⁵ v. Friesen s. 57.

semitiska skriften följde de ursprungsordningen: Alfa, Beta Gamma...

Runskriften har också en fast ordning, som finns med redan vid dess första framträdande, men som inte har någon motsvarighet någon annanstans. ”Trots alla försök att finna paralleller mellan runorna och olika medelhavsskrifter, har man icke kunnat förklara runornas uppställning och deras dunkla namn.”

I denna ordningsföljd ligger troligen hemligheten bakom dessa båda skriftsystems ursprung förborgat. Om man bortser ifrån alfabetets ljudvärden, och ställer det feniciska alfabetet vid sidan av futarken (runradens uppställning), endast tagande hänsyn till ordningen, finner man att dessa två skrifter är besläktade. Detta gör det omöjligt att runorna skulle komma från något av de grekiska, latinska, rätiska, iberiska, etruskiska alfabeten, då dessa i princip är kopior av det västsemitiska alfabetets ljudvärdesserie. Från och med grekernas övertagande av detta alfabet förlorade tecknen sin ursprungliga (logografiska) betydelse och ersattes med bokstavsord som betecknade bokstavens ljudvärde. Det feniciska bokstavsnamnet *Aleph* betyder ‘nötboskap’, medan det grekiska *Alfa* betyder fonemet ‘a’.

runan. Namnens betydelse överensstämmer också; isl. *Fé* ‘nötboskap’ ~ sem. *Áleph* ‘nötboskap’. Eftersom båda skriftsystemen är akrofoniskt bildade, får samma tecken med samma ursprungsbetydelse olika ljudvärde; ‘f’ i runskriften, ‘a’ i alfabetet. Detta gör det också omöjligt att runorna skulle härstamma från t ex en grekisk alfabetuppställning, där namnet *Alfa* endast är ett från semiterna lånat namn utan betydelse.

¶ Runan *Úr* ᚱ även ᚱ (Salzburg)¹ är att jämföra med sem. *Gimel* ᚱ ᚱ. Också här kan man jämföra namnens betydelse; *Úr* ‘uroxe’ (i fornengelsk rundikt) ~ *Gimel* ‘kamel’

¶ Runan *Thurs* ᚦ bör jämföras med *Daleth* ᚦ. *Thurs* kan även ha utseendet ᚦ och nästan likna ‘D’.²

¶ Runan *Ós* ᚱ är att jämföra med sem. *He* ᚱ. Märk hela tiden de semitiska tecknens vänsterlutande kursiv p.g.a. den vänsterlöpande skrivriktningen. Runnamnets liksom bokstavens betydelse är oklara.

¶ Runan *Reið* ᚱ är att jämföra med den puniska varianten av *He* ᚱ (Constantine, första århundradet f. Kr.)³. Här har alltså två varianter av ett och samma semitiska tecken blivit två olika runor som följer efter varandra, vilket bekräftar ordningens betydelse före ljudvärdena.

¶ Runan *Cen*, *Kaun*, ᚱ < ᚱ är att jämföra med sem. *Waw* ᚱ. Denna bokstav skrivs ibland (Karthago 3-100-talet f. Kr., Cypern).⁴

¶ Runan *fe*. *Gyfu* ᚱ står eventuellt utan parallell.

¶ Runan *Wen* står utan parallell i alfabetet.

¶ Den 16-radiga runradens *Hagl* ᚱ är antagligen en utlöpare från runan *X*. Eventuellt har runorna här fungerat på samma sätt som jämförelsen med alfabetet: låtit teckenordningen gå före ljudföljden, ty både *X* och *ᚱ* kommer efter *P*.

¶ Runan *Hagl* ‘hagel’ ᚱ kan vara släkt med både sem. *Heth* ᚱ och den före *Heth* stående *Zajin* ᚱ. Vad som talar för släktskapen med *Heth*, är den stora utseendelikheten med den vanligaste *hagl*-typen i den gamla futharken (Vanligen har *Heth* ᚱ tre stavar, men varianter med två eller en stav finnas också t ex ᚱ (fornarameiska 500-talet f.Kr.)⁵ Det som talar emot, att man skulle kunna föra ihop

¹ v. Friesen s. 56, Jensen s. 521

² Fossey, skriftkarta s. 198.

³ Friedrich-Röllig, skriftkarta s. 190.

⁴ Friedrich-Röllig, skriftkarta s. 190.

⁵ Diringen s. 102.

Heth med den senare kommande runan *Ár, Ger*, 𐌺𐌺 är att framförallt *Heth*'s kursiverade varianter ha en påfallande likhet $\text{𐌺} \text{𐌺}$. Fördelen med att föra ihop *Zajin* och *Hagl* är att det stämmer bättre med ordningen; *Zajin* kommer efter *Waw* i det semitiska alfabetet. En viss betydelselikhet går också att skönja dem emellan, *Zajin* 'vapen' ~ isl. *Hagall* 'hagel', som användes som kenning för vapen och pilar i det isländska skaldespråket.¹ Det finns sena puniska *Zajin*-varianter 𐤆 (Ibiza 100-talet f. Kr.)² som har mer utseendelikhet med runan *Hagl*, än med det ursprungliga feniciska 𐤆 .

¶ Därefter kommer i runraden *Nauð* 𐌺 och *Íss* 𐌺 som det ej går att hitta någon parallell till. På samma plats i alfabetet står emellertid *Teth* 𐌺 𐌺 den som senare givit upphov till grekiska *Theta* Θ θ .

¶ Efter *Teth* kommer i det semitiska alfabetet *Jodh* 𐤍 𐤎 , med varianten 𐤍 (Leptis, Ibiza, nypunisk), som är snarlik den nästa i ordningen kommande runan: *Eoh* 𐌺 . Oftast har det semitiska tecknet en mynd mer än den jämförbara runan.

¶ Därefter kommer i det semitiska alfabetet *Kaph* 𐤎 𐤏 𐤐 som har likhet med runan *Eolh* 𐌺 .

¶ Därefter kommer *Lamedh* 𐤑 som kanske visar släktskap med runan *Peorð* 𐌺 𐌺 .

Ordningen är här omkastad:

Runorna 𐌺 går mot semitiska 𐤍
 𐌺 ————— 𐤏
 𐌺 ————— 𐤑

Som förklaring skulle man kunna anta den bland runor ibland förekommande omkastade ordningsföljden 𐌺 𐌺 𐌺 (Kylverstenen)³. Här är det dock 𐌺 som är omkastade och inte som om man jämförde med det semitiska alfabetet, där *kaph* 𐤎 städse kommer före *Lamedh* 𐤑 i motsats till runskriften, där *peorth* 𐌺 kommer före *eolh* 𐌺 .

¶ Efter runan *Eolh* 𐌺 kommer runan *Sigel* 𐌺 𐌺 𐌺 som har sin parallell i den efter *Lamedh* följande *Mem* 𐤒 𐤓 . Likheten mellan sem. 𐤒 och run. 𐌺 är näst intill exakt. (Den semitiska formen 𐤒 där bokstaven delvis böjt av och lagt sig i horisontell riktning är senare. Den upprättstående 5-strecksvarianten 𐤒 som liknar runan *Sigel* är ur-

¹ Egilsson *Lexicon poeticum* s. 219, 'hagl'.

² Friedrich-Röllig, skriftkarta, s. 190.

³ v. Friesen s. 34

sprungligast.) *Mems* betydelse är 'vatten'. Runan *Sigel* sägs i den fornengelska dikten vara till skydd för sjöfarande.

¶ Efter *Mem* följer i det feniciska alfabetet *Nun* 𐤍𐤍 som är släkt med en annan variant av runan *Sigel/Sól* 𐌺𐌽. Denna typ associeras framförallt med *Sól* i den 16-typiga yngre runraden, men den finns representerad redan i den gamla 24-typiga futharken, t ex på Möjbrostenen och spjutspetsen från Kowel. Här återfinns en och samma runas två varianter som två olika alfabettecken, på samma sätt som som två typer av sem. *He* 𐤃 𐤄 motsvaras av två olika runor *Ós* 𐌺 och *Reið* 𐌺, vilka som ovan nämnts följa efter varandra i runordningen. Man bör också lägga märke till att sem. *Nun* är vänd åt motsatt håll mot den vänsterlöpande skrivriktningen 𐤍. Detta finner man också bland runorna; att just enbart *Sól* ibland är vänd mot den där högerlöpande skrivriktningen 𐌺. Talrika exempel på detta finns i den yngre runraden (t ex Hellvi-inskriften)¹. Detta fenomen har levt kvar långt fram i tiden på en del runstavar.

¶ Runan *Tyrs* 𐌹𐌺 släkting är antagligen *Pe* 𐤒. Man tvingas då hoppa över två semitiska tecken; *Samekh* och '*Ajin*.

Samekh 𐤑 är antagligen att hänföra till *Bjarkan* 𐌺, emedan den i nordnorden kan skrivas 𐤑. *Samekh* har även vissa andra former som ser ut som en båge och därigenom påminner om *Bjarkan*.

¶ '*Ajin* 𐤒 får tills vidare lämnas okommenterad. Möjligen är den i denna form släkt med *Sigel-Sól* som också förekommer som en ring i formen 𐌺.

Efter *Pe* kommer *Sadhe* 𐤑 som i sin samaritanska variant 𐤑 visar en exakt likhet med runa *Eh* 𐌺.

¶ Efter runa *Eh* kommer *Man* 𐌺 som i den äldre runraden skrivs antingen 𐌺 eller 𐌺. Den senare typen återfinnes frekvent i den yngre runraden. Båda dessa varianter av runan finnas representerade hos den nästföljande semitiska bokstaven *Qoph*, som i äldre tid skrevs 𐤒 och i senare variant 𐤒 måste jämföras med den äldre runradens 𐌺. Betydelserna run. 'man' och sem 'huvud' kunna vara besläktade, vilket väl dock faller om man skall ansätta den moderna tolkningen *Qoph* 'apa'.

¶ Därefter kommer sem. *Resh* 𐤑 som bör vara släkt med runa *lagu* 𐌺, vilket man ser i vissa varianter av *Resh* som skrivs 𐌺 (Papyros, Kition).

¹ v, Friesen s. 235.

¶ Därefter kommer i alfabetet *Shin* **W** och därefter *Tau* **X** **+**. Dessa två äro svåra att belägga i den 24-radiga runraden, utan man får i stället gå till anglofrisiska runradens tillagda runor, där man finner runan *Eor* **Y** som liknar *Shin* och sist en runa med korslagda stavar ***** som liknar *Tau*.

¶ I Byblos, romersk tid, skrevs *Shin* och *Tau* **P** och **h**.¹ Även en nabateisk variant finns.² Dessa två varianter är antagligen inte utvecklade ur **W** och **X** utan skulle kunna vara släktingar till runradens två första tecken **P** *Fé* och **Úr** **N**.

En forskare har tidigare varit denna teori på spåren, men inte riktigt hittat rätt, nämligen tysken dr. U.W Dietrich i sin bok *Enträthselung des odinischen Futhark durch das semitische Alphabet*, Stockholm/Leipzig 1864. Han anvisar mycket riktigt metoden att jämföra ordningsföljden, men jämför den 16-typiga runraden med det semitiska alfabetet, och genom att följa steg för steg kommer han bitvis fel. Följande ovan nämnda paralleller har han dock sett:

'Aleph ~ Fé
arameisk He ~ Reið
Waw ~ Kaun
Heth ~ Hagl
Nun ~ Sigel

Han vill dessutom föra *Pe* till *Lagu*, vilket inte stämmer med ordningen. *Samekh* för han till *Tyr* (s. 60), vilken, som nämnts ovan, bör föras till runa *Bjarkan*.

Utvärdering

Dessa data synas erbjuda tre alternativ för tolkning. 1) Runorna som ursprung till den semitiska skriften, 2) Det semitiska alfabetet som ursprung till runorna. 3) En gemensam äldre urskrift, som inspirerat båda dessa system. Naturligtvis kan det finnas mellanformer, t. ex. kan ett förstadium till runorna vara givare till den semitiska skriften eller tvärtom.

Denna uppsats syftar ej till att försöka bevisa något av dessa alternativ, men som arbetshypotes tills vidare synes det lämpligast att anta alternativ tre.

¹ Friedrich-Röllig, skriftkarta s. 190.

² Diringer s. 102, även riksarameisk.

Motiveringen för detta skall vi gå in på lite närmare i detta kapitel. Varför alternativ ett och två tills vidare läggs åt sidan, motiveras sist i uppsatsen.

Då ett folk övertar en skrift, sker det ofta genom ren härmning, såsom t ex då grekerna övertog den feniciska skriften. Både ljudvärdet och utseende överensstämmer. I det här fallet, vid jämförelsen mellan runorna och den feniciska skriften är det alltså ordningsföljden och i viss mån skriftecknens betydelser som sammanfaller. Man måste dock räkna med luckor i raden av överensstämmelser, då det gäller namnen. Dels är många av de semitiska betydelserna ej helt klara, och runornas namn kan ibland vara kenningar kopplade till en mytologisk sfär som är dold för moderna betraktare. Det förefaller troligt att båda dessa skriftsystem har en gemensam bakgrund, som är förkommen. Ett indicium är, som sagts ovan, att det här inte rör sig om en ren efterapning utan om ett mycket mer komplicerat förlopp, som är svårt att förklara som härmning. Båda skrifterna är akrofoniskt bildade till ibland gemensamma begrepp (t ex runan *Fé*). Ibland överensstämmer en runa som är mer frekvent i den yngre runraden med en tidig fenicisk, ex *Qoph* Φ (tidig variant)¹ med *man* Φ , som är mycket ovanlig, ja obefintlig i den gamla futharken, men vanlig under vikingatiden, framförallt i Danmark. Ibland har den äldsta feniciska teckenvarianten störst överensstämmelse med runan, medan senare varianter förändrats till att i mindre grad likna runan, t. ex. *Kaph* i tidig fenicisk variant Ψ Υ (ca 1000-900 v Kr.), som är släkt med runan *Eolh* Υ . Redan från 800-talet f. Kr. och framåt får den ett utseende som i mindre grad liknar runan: Υ (Kilamuwa) för att senare förändras helt. *Mem* i tidig fenicisk form Ξ stämmer med runa *Sigel* ξ . Senare feniciskt *Mem* Υ har inte samma likhet. Denna vridning började *Mem* få redan på 800-talet f. Kr. för att i sen fenicisk skrift anta helt nya former. Detta är viktiga indicier på runradens ålder.

Samtidigt kan i senare varianter av punisk skrift dyka upp varianter som visar släktskap, vilka inte finns belagda tidigare. Sem. *He* skrevs \aleph är släkt med runa *Ós* \mathfrak{A} . I nypunisk variant (omkr. första århundradet f. Kr.) dyker ett annat skrivsätt upp \aleph , som inte går tillbaka på tidigare *He*-former, utan är ett eget tecken i ordningsföljden, vilket dess släktskap med den nästföljande runan *Reið* \mathfrak{R} visar.

¹ Diringe s. 99.

Att man på detta sätt återfinner paralleller från vitt geografiskt skilda områden, och olika tidpunkter, gör att man bör rekonstruera ett bakomliggande gemensamt ur-alfabet. Språk som är besläktade fungerar på liknande sätt. Alla språk har inte bevarat samma saker från sina grundspråk; olika företeelser har levt kvar till olika tidpunkter. Svenska dialekter upptecknade på 1800-talet kan innehålla ord som går att belägga indoeuropeiskt, men som inte återfinns i tidigare stadier av svenskan. Ex. dialektalt *vatra* 'lägga i vattenpassning' (J.E. Rietz, *svenskt dialektlexikon*) som ej finns belagt i fornsvenskan. Ordet är ett exempel på den indoeuropeiska heteroklitiska *-r/-n* växlingen, som i sin helhet endast finns belagd i hettitiskan.

Det enda som bereder vissa svårigheter är den stora tidrymden mellan de båda skrifternas uppdykande. Man får emellertid alltid räkna med att det arkeologiska materialet är slumpmässigt. Man skrev på förgängligt material. Ofta är det tillfälligheter som göra att t. ex. lertavlor bevarats, såsom palatsbränder och liknande. Bruket att hugga i sten kan ha kommit vid en senare tidpunkt än då skriften skapades, i runornas fall kanske p.g.a. romersk påverkan. Man kan även ifrågasätta de urnordiska runstenarnas datering, som ofta är gjort på språklig grund. Dessa uppvisar ibland ett språk-stadium som skulle kunna vara mycket äldre.¹ Skrivandet hölls kanske hemligt under en lång tid inom någon form av prästerskap. Att runstenar i de flesta fall är gravstenar visa tecknens religiösa användningsområde. Ett flertal inskriptioner är svåra att förstå, trots att man känner de enskilda ordens betydelse. Runorna var, framför allt i äldre tid, ett internt medel för mystisk orienterad kommunikation, varigenom skrivandets idé ingalunda uppfattades såsom förmedlare av profan information.²

En annan punkt, som är att tänka på är, att vid den tid, då den form av fenicisk skrift som står närmast runskriften, nämligen den äldsta formen (1000-800 f. Kr.), var i omlopp, stod germaner och semiter inte beläggbart i geografisk kontakt. Var det ett tredje folk som förmedlade? I detta sammanhang må *bärnstens-vägen* nämnas. Denna viktiga kommunikationsled i det förhistoriska Europa hade en av sina

¹ T ex Tanumstenen *þrawijan haitinaR was* 'han var kallad Trawijan' som i *þrawijan* uppvisar osynkoperad stamkonsonant *-n* i nominativ vilket har fallit i t ex gotiska *Atta* 'fader' gen. *Attins*. Även i sanskrit har *-n* fallit i nom. *rāja* 'kung', liksom t ex latin *natio-* där *-n* kommer fram i genitiv, *nationis*.

² Haarman s. 462.

slutstationer i Po-dalen.¹ Det finns dock inga arkeologiska fynd som styrker att fenicierna varit så långt norrut på den italiska halvön. Även Anatolien har i förhistorisk tid varit en medelpunkt för olika kommunikationer.

Det grekiska Alfabetet

Om vi som sagt bör räkna med en förhistoria för alfabetet med så vid geografisk spännvidd, kan man fråga sig om detta inte får följder för den grekiska skriften. Tog verkligen grekerna över den feniciska skriften, eller går deras alfabet tillbaka på en tidigare form av skrift? ”Antagandet att det grekiska alfabetet är ett lån från det fornfeniciska är idag härskande bland alla seriösa forskare”²

”Dock har det hävdats att det grekiska alfabetet i grunden vore ett indoeuropeiskt arvegods som skulle stå i ett urgammalt smalt sammanhang med de germanska runorna, från vilka den semitiska skriften är lånad”³.

Jensen vederlägger detta i fem punkter, som det kan vara skäl att redovisa (förkortat):

- 1) Bokstavs-formerna i den äldsta grekiska skriften är högst identiska med de feniciska.
- 2) Ordningföljden är densamma.
- 3) Skrivriktningen, vänsterlöpande sedan βουστροφηδον i äldre grekiska.
- 4) Bokstavnamnen är förklaringsbara på semitiska språk.
- 5) Skrivmaterialet η βυβλος, βιβλος är nämnt efter Byblos.⁴

Att den grekiska alfabetetskriften härstammar från den feniciska finns inga skäl att betvivla (även om punkterna tre och fem är svaga).

Dock genomgår det grekiska alfabetet tidigt kraftiga förändringar, och nya tecken bildas. Då kan man fråga sig om ett tecken som förändrats till oigenkännlighet verkligen är släkt med sitt förmenta feniciska ursprungstecken. Är grekiskt *Iota* Ι avlett ur *Jodh* י? Kommer grek. *Beta* Β verkligen från *Beth* ב , *Eta* Η, från *Heth* ח osv? Skulle man kunna spåra influenser från annat håll, som kan förklara dessa kraftiga förändringar som förbryllat skriftforskarna?

¹ Se bl. a, Medusa 15, 1994 s. 35.

² Jensen s. 423.

³ Detta har hävdats av G. Neckel, Jensen s. 425.

⁴ Jensen s. 425.

Om man som ovan nämnts antar att någon form av ur-alfabet existerat i medelhavsregionen vid denna tid, kan det lika gärna vara givare till de nya teckenvarianter som uppstår, ibland redan på 600-talet f. Kr. Man skulle kunna tänka sig en blandskrift med influenser från flera håll, ungefär som den av Wulfila skapade västgotiska skriften, som i grunden är grekisk uncialskrift, med lån ifrån den latinska (t. ex. bokstäverna F,R,H) med tillägg av några runor; Λ för 'u' och \mathfrak{X} för 'o'.¹ På liknande sätt fungerar den kariska skriften, som har en grundstomme av grekiska tecken, och därjämte andra influenser, eventuellt från bl. a. kyprisk-syllabisk skrift.²

Om man förutsätter att denna urskrift som vi rekonstruerar haft de ljudvärden som runorna uppvisa, och inte de motsvarande semitiska tecknens, kan man förklara en del av de uppdykande varianterna.

Alfa \mathfrak{A} , den första bokstaven, som i början av 700-talet f. Kr. hade utseendet \mathfrak{A} (Dipylon-kannen, Haarman s. 285), är en direkt avläggare av 'Aleph. I senare grekiska varianter (600-talet o. framåt) får den utseendet \mathfrak{A} , vilket den även har i det latinska alfabetet. Denna ändring kan bero på att man känt till runvokalen Λ *Úr* (bakre vokal). Att det vore tvärtom, att runan *Úr* skulle härstamma från lat./grek. 'A', är svårt att tänka sig med den nya vetenskapen, att runa *Úr* är släkt både till utseende och betydelse med feniciska *Gimel*.

Beta \mathfrak{B} , som arkaiskt skrevs på skilda sätt mer eller mindre anslutande sig till semitiska *Beth* \mathfrak{B} , fick redan tidigt utseendet \mathfrak{B} (Athen m. fl.). Detta avvikande utseende försöker man förklara med att man blandat ett karisk upp och nervänt *Beta* med ett "ur"-*Beta* och då fått det dubbla \mathfrak{B} .³ Mycket mer troligt är att den dubbla formen är hämtad från ett "runiskt" (använder denna term som arbetsnamn) \mathfrak{B} , med ljudvärdet 'b', som i sin tur inte är släkt med *Beth*. Den dubbla formen är helt förhärskande i det etruskiska alfabetet och då även i det latinska.⁴

Gamma \mathfrak{G} kommer utan tvekan från det feniciska *Gimel* \mathfrak{G} . Dock finns varianten \mathfrak{G} (Phokis) som är förebilden till det etruskisk-latinska alfabetets tecken för *k*-ljud \mathfrak{G} . I etruskiskan användes den även för 'g', emedan detta språk inte kände skillnaden mellan to-

¹ Wilhelm Braune, *Gotische Grammatik* 1952, s. 2-3, se även Jensen s. 456.

² Jensen s. 451.

³ Hammarström 1920, s. 51.

⁴ Det latinska alfabetet är, från det grekiska, förmedlat via etruskerna. I etruskiskan skrivs B,i latinska inskriptioner som ADVOCAPIT (=vocabit) och kan förklaras med att en förväxling skett av labialerna p/b.

nande och tonlösa explosiver.¹ Eftersom de latinska folken fick sitt alfabet från etruskerna, levde hos dem detta bruk kvar en tid, innan man skilde ut en ny bokstav, G. Bokstaven C var ett av skälen som Hammarström anförde då han påvisade att det latinska alfabetet kom från etruskerna i sin *Beiträge zur Geschichte des etruskischen lateinischen und griechischen Alphabets*, Helsingfors 1920, (s. 8-). Denna åsikt har sedan antagits allmänt.² Den ovan nämnda phokiska formen \leftarrow har antagligen sitt ursprung i en av runan *Kauns/Cens* vanligt förekommande varianter med ljuvärdet 'k' \leftarrow . Både utseende och ljudvärde stämma överens. Etruskerna skrev även 'C' i den mer tillspetsade formen \leftarrow , exempelvis Formello-alfabetet³, som har exakt överensstämmelse med runan. Även falikerna, invånarna i den sydetruskiska staden Falerii, skrev med denna form. (Det falikiska språket är en dialekt av latin).⁴ Runan *Kaun* i denna gestalt är ett av de få tecken i runraden som inte är bildat medelst stav och mynd. Runan är också mindre än de övriga tecknen, vilket inte är fallet i den italiska avläggaren. Grekiskt *Kappa* som vi komma till senare, skrivs ofta Ϝ (Thera), vilket kan vara ett stav-försett *Kaun/Cen*.

Delta Δ kommer från sem *Daleth* Δ . Sent feniciskt 𐤃 förklarar den parallellt förekommande grekiska varianten Ϝ (västliga grekiska alfabet), och latinskt D. Den kan också vara influerad av runan *Thurs* i formen ᚱ .

Epsilon E, härstammar från *He* 𐤅 . Att den skulle vara influerad av runan *As* ᚨ är svårare eftersom denna endast har två streck. Dock har *As/Ós* och *Epsilon* vokaliskt ljudvärde, till skillnad från det semitiska tecknets laryngala.

Digamma Ϙ , sedermera latinskt F anses allmänt härstamma från semitiskt *Waw* 𐤅 . Det latinska ljudvärdet pekar på, att det snarare är en influens från "runiskt" *Fé* ᚨ ᚱ , ljudvärde 'f' (som i sin tur är släkt med *Áleph*). Det troliga grekiska ljudvärdet 'w' pekar på semitisk influens, men utseendet är närmare runans. Dock har runan *Fé* ljudvärdet 'v' i utljud.⁵

Zeta Z kommer från sem. *Zajin* 𐤆 .

¹ Haarman s. 295.

² Haarman s 295.

³ Se te ex Haarman s. 291.

⁴ Jensen s. 489.

⁵ I de väst-och östgermanska språken bli utljudande urgerm. *v ibland -b eller -p beroende på tidigare accentförhållande, enl. den Vernerska lagen.

Sem. *Heth* Ḥ sägs vara upphov till grek. Η *Éta* och latinskt H. Det senares ljudvärde och utseende pekar lika mycket på runinfluens. Av åtminstone två laryngal-ljud, valde grekerna, då de skapade alfabetet just det som liknade *Hagl* för att representera ljudet 'h'. Två parallella former utkristalliserar sig i arkaisk tid. Den ena Ḥ liknar mer det semitiska, jfr. sem Ḥ, medan den andra varianten Η mer liknar runan *hagl* Ḥ.

Grek. *Theta* Θ kommer från sem. *Thet* Ḥ.

Jota hade i arkaisk tid olika semitiskt inspirerade utseenden λ (Thera) Ϛ (Kreta). Den form som den fick i klassisk tid Ϛ förekommer också tidigt (östligt: Athen, västligt Boiotien). Denna form, som generellt sett är helt främmande för den feniciska skriftens kursiverade stil, tyder på influens från runliknande skrift. I botten ligger runa *Ís* I. Både ljudvärde och utseende överensstämmer.

Tre alternativ framtonar för grekiskt K, *Kappa*. Det ena behöver inte utesluta det andra: 1) att både ljudvärde och utseende härstamma från semitiskt *Kaph* כפ. Det feniciska *Kaph* כ, som något mer liknar det grekiska *Kappa* κ, uppträder omkring 800 f. Kr. 2) Att runa *Kaun/Cen* är förebild. 3) Att runa *Cen* i formen Ϛ som finns i grekisk skrift som Ϛ (Phokis) försetts med stav. Vad som tyder på detta är att vissa grekiska varianter ha formen κ, vilket kan jämföras med att runan har mindre storlek än de övriga tecknen. Man kan tänka sig att runan varit inne i grekiskan i sin ursprungliga form som Ϛ och då det funnits behov av fler 'k'-ljud, man försett denna med en stav. (I latinet Ϛ Ϛ Ϛ Δ Ϛ Ϛ tre *Ce*, *Ka* och *Qu*, jfr indoeuropeisk labiovelar.)

Lambda Λ finns arkaiskt i två varianter λ och Ϛ. Variant λ, som leder till grekiskt *Lambda*, tyder på ett ursprung från runiskt *Lagu* λ, med ljudvärde 'l', medan variant Ϛ, som leder till latinskt L kommer från feniciskt *Lamedh* ל. Den i Grekland vanligast förekommande typen är den från runorna influerade λ, men Ϛ finns som biform (Praisos, Chalkis, Boiotien).¹ Det märkliga är att denna variant, som lett till latinets L, är vänd med skrivriktningen (åt höger), medan det semitiska *Lamedh* är vänt mot (åt höger). Kan även denna typ vara runpåverkad? Sem *Lamedh* är däremot inte släkt med runa *Lagu* utan möjligen med runa *Peorth* med ljudvärdet 'p'.

¹ Hammarström, 1920 s. 48.

My och *Ny* är båda feniciska tecken. De går tillbaka på *Mem* och *Nun*. *Nun*, *Lamedh* och möjligen även *Áleph* är tecken vända mot skrivriktningen.

Grek *Xi* Ξ i formen ⚡ (Miletos) går tillbaka på feniciskt *Samekh* ⚡, medan varianten X (lakonien) antagligen är influerad av runan *Gyfu* X, med ljudvärde 'g'.

Grek *Omikron* kommer från semitiskt *Ájin* O.

Grek *Pi* Π kommer från feniciskt *Pe* P.

Fen. *Qoph* har inspirerat Q som föll bort ur det grekiska alfabetet under klassisk tid, men levde kvar i latinska Q.

Sadhe hade i arkaisk tid en avläggare M. Den levde kvar som tal (900).

Grek. *Rho* finns i två varianter redan på 600-talet ϱϱϱ. Hammarström påpekar det som en märklig företeelse, att man lagt till ett ben på det semitiska *Resh* ϱ, då alla skrivsystem sträva efter att förenklas.¹ Detta kan förklaras med att formen, motsvarande klassiskt ϱ stammar från semitiskt *Resh* ϱ, medan grek. ϱ liksom latinskt R kommer från runiskt *Reið* R R R, (som inte är släkt med sem. *Resh*, utan med *He* i nypunisk variant, R.)

Feniciskt *Shin* W, kan vara ursprunget till det grekiska *Sigma* Σ Σ Σ, men mycket troligare är att runan *Sigel/Sól* stått som förebild för *Sigma*. Varianten H (Lakonien) förekommer även, och denna är hämtad ifrån runradens andra sigeltyp; (denna variant var den som överlevde in i den 16-typiga runraden).

Här återfinns alltså runan *Sigels* båda typer i grekiskan. Dessa är inte släkt med *Shin* W, utan med semitiskt *Mem* M och *Nun* N som givit *My* och *Ny* i grekiskan.) Runan *Sigel* skrivs även Σ. Denna 5-strecks variant fanns också hos grekerna Σ (Lakonien).

Detta är de starkaste bevisen för att den grekiska skriften är en semito-runisk bland-skrift.

Tau T kan komma från feniciskt *Taw* T+, eller från runan ↑ *Tyr* som i äldre tid skrevs T med snedställt tak i stället för pilspets. (Jfr formen på *Kowel*-spjutspetsen.)

¹ Hammarström, 1920, s. 51.

Kommentar

Då runorna och den feniciska skriften är släkt vad det beträffar ordningsföljd men inte ljudvärde, och båda tyckas uppvisa samma originalitet, är det, som sagts, inte omöjligt att förklara detta med arv. Man är också tvungen att ställa frågan, om det rör sig om ett indoeuropeiskt arvegods. Att indoeuropéerna kände till skrivkonsten kan man sluta sig till genom vokabulären : sv. *skriva*, ty. *screiben* är lån från latin *scribere*, vars grundbetydelse 'inrista' är att jämföra med grek. *skariphaomai* 'inrista', och lett. *skripat* 'inrista' som också är arvord till indoeur. **skreibhó*.¹ Grek. *graphein* 'skriva' är att jämföra med forneng. *ceorfan* 'snida' och lett *grepti* 'ingravera'.

Latin *pingere* 'måla', ry. *pisat*, 'skriva', runsv. *fá* 'rista runor' är av indoeur. **peik*-.²

Den form av urskrift som synes ha påverkat det grekiska/latinska alfabetet, pekar dock på ett germanskt ursprung och icke indoeuropeiskt. Bokstaven lat. F är, som vi sett, sannolikt influerad av runan *Fé* *ƿ*. Runan, vars betydelse överensstämmer med utseendet (ideogram) och dessutom kongruerar med semitiska *Áleph* i gestalt och innebörd, får i latin ljudvärdet 'f'. Hade den kommit från ett indoeuropeiskt alfabet, hade V i det latinska alfabetet haft ljudvärdet 'p'. Indoeur. **pek*- isl. *fé* 'fä', got. *faihu*, lat. *pecus* 'boskap'.³

Runan *Tyr*, som influerat T, skulle fått ljudvärde 'd' om det rörde sig om ett indoeuropeiskt namn. Isl. *Týr* 'guden Tyr, eller 'hednisk gud överhuvudtaget' kommer av indoeur. **deiw*-.

Ett argument mot att det skulle vara fråga om indoeuropeiskt arvegods är att tre viktiga indoeuropeiska kulturer, nämligen den hettitiska, den indiska och den grekiska redan tidigt hade av varandra oberoende stavelseskraftsystem. Hettiterna skrev som bekant, förutom med den inlånade kilskriften, med en egen hieroglyfisk stavelseskraft (hurriterna), grekerna med linear-B (kanske också linear-A) och indierna med Brahmi och senare devanagariskraft. Om indoeuropéerna hade en skraft, var det då en stavelseskraft? Frågan om indoeuropéernas roll i detta sammanhang är säkerligen ej relevant. Det är dock alldeles för mycket, detta, att den semitiska skriften och runorna är besläktade, och att den grekiska skriften, som det verkar,

¹ Trautmann, *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*, s 267.

² Jensen s. 26.

³ Jóhannesson s.538.

influerats av runorna, för att man skulle kunna hoppa över denna fråga, särskilt som det finns ett flertal olika klart run- och alfabetliknande skrifter (hittills ej tolkade) som härrör från det neolitiska Europa.¹

Skrivriktningen.

Skrivriktningen i den semitiska skriften var vänsterlöpande, vilket den i äldre tid också kunde vara hos runorna², vilket visar att detta var det ursprungliga. Samma gäller de första grekiska exemplen. Runorna genomgick således en fas som den grekiska skriften genomgått 900 år tidigare, vilket kan förklaras av att, då runskriften hållits inom en trängre krets, t. ex. ett prästerskap, den inte brukats i samma omfattning, utan traderats muntligt. I ett senare skede, då skriften blivit mera allmän, ändrade den riktning p.g.a. praktiska skäl. Man kan också tänka sig en romersk influens, emedan den tidpunkt, då den högerlöpande skrivriktningen bredde ut sig bland runristarna för att sedan bli allmän, sammanfaller med denna epoks början, då germanernas kontakt med romarriket blev mer omfattande. Om ur-alfabetet var en uppställning av stjärnbilder, passar den vänsterlöpande skrivriktningen bättre än den högerlöpande. Då man blickande mot stjärnhimlen ser mot väduren och har den till höger, komma alla de därpå följande stjärnbilderna, oxen, tvillingarna o.s.v. i tur och ordning till vänster om denna. Himlens ”skrift” är vänsterlöpande.

Stilskillnad: Den feniciska skriften var kursiv, medan runorna var monumentala. Den grekiska skriften var redan från början mer upprättstående, samma gäller den latinska, vilket kan vara ett led i den influens som en runliknande skrift bör ha haft på det grekiska alfabetet. Den kursiva, mer oregelbundna bild som den semitiska skriften uppvisar, kan bero på att den ligger närmare originalskriftens piktografiska bakgrund.³ Både futharken och alfabetet har,

¹ Glozelfynden i det franska centralmassivet anses numera vara äkta.

² v. Friesen s. 4

³ Det kan också vara tvärtom, att semitskriften utvecklats ur en mer upprättstående stil. De europeiska skrifterna äro som sagt i äldre tid monumentala. Först senare bildas kursiva och förnklade system. Möjligen kan alltså det sem. alfabetet ha genomgått en liknande utvecklingsfas. Man kan i sem. inskriptioner redan från början urskilja att vissa bokstäver dras högre eller lägre än andra; (högre ex. *Lamedh*, lägre, nedstickande ex. *Kaph, Nun, Mem*).

som sagts i not på föregående sida, en astral bakgrund. Den eller de, som skapade den semitiska skriften, höll sig antagligen så gott de kunde till stjärnoriginalet, men för att fylla igen systemet, så att man fick alla ljud representerade, fyllde man ut med olika andra ting, såsom namn på kroppsdelar som *Pe* ‘mun’, *Ajin* ‘öga’, *Resh* ‘huvud’, *shin* ‘tand’ osv. Observera att dessa bokstäver ligger i anslutning till varandra. Bakom detta faktum, att man använder kroppsdelar, kan också ligga föreställningar om en ‘himmelsman’, där alla kroppsdelar står för en stjärnbild. Exempel på detta finns förutom i ett antal bondepraktika-liknande medeltidsskrifter, i en text i Pepi-pyramiden, där det berättas om en med tjugofyra kroppsdelar försedd himmelsman, vars delar symbolisera olika himmelska ting.¹

Några avslutande anmärkningar

Varför kan inte den grekiska skriften vara givare till runskriften? Svaret är att man då ej kan förklara att den feniciska skriftens teckenstruktur återfinns i runraden, ty denna struktur har upplösts och gått under i den grekiska skriften då man ordnat alla tecken efter den semitiska ljudföljden.

Att den grekiska skriften inte varit givare till runorna ses också därav att de rent feniciska tecknen i det grekiska alfabetet som t ex. *Qoph*, *Mem*, *Nun*, inte i något fall återfinnas i runraden med semitiskt ljudvärde. Just de tecken i det grekiska alfabetet som verkligen liknar det motsvarande feniciska både till ljudvärde och tecken såsom t ex grek;

Ϝ från fen. ‘nun’, Ο från fen. ‘ain’, Ϛ från fen. ‘pe’. Ϙ från fen. ‘qof’, ϙ från fen. ‘resh’ saknas alldeles i runraden, vilket utesluter att det grekiska alfabetet eller dess avläggare kan ha influerat runraden.

Den av Hammarström och senare Haarman antagna influensen på runorna från de rätiska alfabeten utesluter sig själv av samma skäl. I rätisk skrift² ϡ ‘n’, Ο ‘o’, Ϡ ‘p’, ϣ ‘th’, ϡ ‘r’ gå ut från det etruskiska-grekiska alfabetet och ser ut som dessa alfabetens feniciska förebilder utan de förändringar som de flesta andra tecken bär spår av. Men just dessa tecken med oförändrat feniciskt utseende och ljudvärde saknas i runraden. Att runan ‘Hagel’ ϡ överensstämmer så väl med feniciskt ‘heth’ ϡ beror på att ‘heth’ endast skenbart

¹ Stucken kap. I s. 2.

² Haarman s. 456.

är ett 'h'. Den är en laryngal såsom dessa förekomma i de semitiska språken och flera andra sem. bokstäver börja på laryngal- eller strup-ljud såsom 'ain' א och 'aleph' א and 'he' ה.

Runskriften kan omöjligen vara släkt med den feniciska skriften, vad beträffar ordningsföljd och samtidigt vara influerad av det grekiska alfabetet. Detta är uteslutet. De likheter som finnas mellan den grekiska skriften och runorna måste då, av logiska skäl, förklaras i motsatt riktning..

Varför kan inte den feniciska skriften vara givare till runskriften?

1) Då ett folk övertar skrivtecken, övertas både utseende och ljudvärde. I detta fallet är det på annat sätt. Runornas och de semitiska tecknens ordningsföljder överensstämmer i så hög grad, att det är omöjligt att förklara detta som en slump. I inget fall har runskriften influerats av den feniciska skriften vad beträffar ljudvärde.

2) Inget av de tecken som utvecklats till ett runiskt utseende i grekiskan, ett led i en trolig runinfluens, som ovan nämnts, har utvecklats i samma riktning i någon av de semitiska skrifterna, vilket visar att ingen av dessa senare påverkats av runskriften såsom den grekiska skriften.

3) Ett flertal av de semitiska tecken som har sin motsvarighet i futharken, återfinns i andra alfabet än det feniciska, som t ex arameiska, puniska m fl. och samtidigt återfinns paralleller i olika runskrif-ter. Man kan inte utpeka något enskilt alfabet som givare. Detta gör att man måste gå bakom de första alfabeten, och tala om ett förstadium. Detta bekräftas även av att i ett flertal fall har en och samma runas två varianter parallell i två semitiska tecken, samtidigt som ett semitiskt tecken kan motsvaras av två runor.

4) Den semitiska skriften är en konsonantskrift, d.v.s. en förkortad form av stavelseskrift. Runskriften som är en bokstavsskrift, kan svårligen komma direkt från denna. Detta att den grekiska skriften var en bokstavsskrift är i så fall ett led i ovan nämnda runinfluens.

5) Runskriften med sina 24 tecken, gör det troligt att vi här ha att göra med månstationer, 12 ny och 12 nedan, som många äldre skrifter pekat på. Den semitiska skriften med sina 22 tecken, har då tappat denna struktur, och man kan inte vänta sig att den astrala 24-strukturen skulle återuppstå sekundärt i runskriften om själva ursprungsskriften saknat densamma.

Ännu viktigare än ovan nämnda punkter är dock att jämföra runornas namn och de semitiska bokstavsnamnen. Endast första runan Fé

har en betydelse som överensstämmer med *Áleph* 'nötboskap'. För övrigt är det svårt att få ihop betydelserna. Snarare verkar det som namn på ett och samma tecken i de två skriftsystemen, är bildat till olika stjärnbilder inom samma region på stjärnhimlen, t ex *Úr* är från oxen och *Gimel* 'kamel' som är samma tecken är de i oxen glimmande 'hyaderna' som bl.a. också kallats 'kamelerna'.¹ Runan *Thurs* 'jätte' motsvarar Orion, medan *Daleth* 'dörr' motsvarar plejaderna.² Detta utesluter att runskriften kan vara ett översättningslån från den feniciska skriften. Den enklaste förklaringen är ett det finns en bakomliggande astral struktur, som gått förlorad i grekiskan. Det är ingen omöjlig uppgift att rekonstruera detta, då det efterlämnade antalet stjärnbilder är mycket stort. Dock faller detta utanför ramarna för en teori om den grekiska skriften, då denna är en reflex av andra skriftsystem. Den är en κρᾶσις, som speglar den antika världens kulturella blandning. Dock äger den en fulländad formskönhet som överträffar alla skrifter.

¹ Allen, Star names s. 389.

² Föreställningen om stjärnhimlen som ett tält med hål och dörr, med vilket Plejaderna sätts i samband. U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen altaischer Völker*, s.34-35.

